

AZ AGRÁRÁGAZAT SZEREPÉNEK KUTATÁSA ÉS ANNAK TAPASZTALATAI ERDÉLYBEN

*EMPIRICAL RESULTS OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURE'S ROLE
IN TRANSYLVANIA*

RITTER KRISZTIÁN⁶³

Abstract

Besides the economical, social and environmental aspects of global changes, agriculture activities are still dominant phenomenon in the rural economy, especially in the former Hungarian rural areas outside the country's present borders. The sector has been playing a significant role in the life of Transylvania's rural society as well. At the same time rural areas worldwide have been effected by the international and local transformation and special processes of agriculture.

The Institute for Regional Economics and Rural Development of Szent István University has been organising village researching camps for many years in settlements which can be interesting examples from rural development aspects. In the period 2010-2020 rural settlements in Transylvania provided the location many times for the camps. Besides many other topics the role of agriculture as an endogenous competitive factor in long time local development was analyzed in these settlements by primary research (questionnaires among residents and in-depth interviews). The paper focuses the results concerning this role in close relation to social economy, local employment, identity and tourism.

Keywords: agriculture, local economic development, rural development

1. Bevezetés

A mezőgazdaság hosszú idő óta fontos szerepet tölt be Erdély vidéki magyarságának mindennapjaiban. Ugyanakkor az ágazatra jellemző átalakulás és a nemzetközi valamint lokális szinten is értelmezhető folyamatok nem hagyták érintetlenül az agrárium által dominált térségeket.

A Szent István Egyetem Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézete (RGVI) évente rendez falukutató táborokat vidékfejlesztési szempontból érdekes településeken. A 90'-es évek óta rendszeresen folyó falukutató-soknak több esetben is erdélyi, illetve székelyföldi települések adtak színteret. A települések gazdasági-, társadalmi helyzetének feltárásán belül az agrárium vizsgálata minden esetben kiemelt hangsúlyt kapott. Jelen cikk azokra

⁶³ egyetemi docens, SZIE GTK Regionális gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

a kutatási eredményekre fókuszál, melyek a mezőgazdaság jelenlegi, és jövőbeni fejlesztésekben játszott szerepét mutatják be.

2. Irodalmi áttekintés

A világgazdaság globalizálódásának fokozódása, a kiéleződő területi verseny, az egyre komplexebb üzleti környezet megteremtésének fontossága előtérbe helyezik az adott térség szereplőit összefogó és koordináló, alulról építkező, kifejezetten a helyi, endogén erőforrásokra építő helyi gazdaságfejlesztési stratégia kidolgozásának, megvalósításának igényét (ld. erről többek közt Áldorfai et al., 2015; Tóth és Káposzta, 2014). A vidékfejlesztéssel foglalkozó szakemberek szerint ezek a fejlesztések akkor lehetnek eredményesek, ha egyértelműen az adott terület helyi (természeti, gazdasági, humán, kulturális) erőforrásaira alapoznak. Eközben az önerős fejlesztés révén hosszú távon elszakadnak a külső támogatás okozta függőségtől, és a fenntartható fejlődést szolgálják (Kulcsár, 2017).

Lényeges elem a vidékhez kapcsolódó fogalmak megerősödése, átalakulása, új szerepkör betöltése is, hiszen az Unió Közös Agrárpolitikájának (KAP) célkitűzésein és intézkedésein keresztül már világosan tetten érhető a mezőgazdaságnak és a vidéknek tulajdonított multifunkcionális szerepkör, mely a versenyképesség témakörével szorosan összekapcsolható. Különösen kiemelhetők ezen tényezők a vidékfejlesztés vonatkozásában, ugyanis a vidéki térségek számára ezek - sokszor egyértelműen az agráriumhoz köthető - megjelelése, szélesebb értelemben vett területi hatásai egyértelmű versenyképességi tényezőként jelentkeznek, így tehát a vidéki térségek esetén a mezőgazdaság akár meghatározó versenytényező is lehet (ld. Ritter-Virág, 2015).

Ugyanakkor nem tekinthetünk el azoktól a tendenciáktól sem, melyek az agrárgazdaságnak, mint a vidékgazdaság korábbi gerincének a változásából elsősorban a Kelet-európai országokban eredeztethetőek (a megváltozott földhasználati és tulajdonviszonyok, a gazdálkodás átalakult szervezeti rendszere, üzemi struktúrája, az ágazat nemzetgazdaságban (GDP) és főleg a foglalkoztatásban csökkenő szerepe). Ezek legtöbbször a vidéki kistalvák vonatkozásában okoztak problémákat (ld. Oláh - Urbánné 2016).

A szakirodalomból kiindulva felmerül a kérdés, hogy adott vidéki térségek, települések életében a mezőgazdaság szerepe hogyan változott meg, az ágazat milyen súlyt tölt be, és hogy az endogén elméletek fényében vajon helyi fejlesztési stratégiában milyen pozíciót foglal el. Ennek vizsgálata mind a hazai, mind a külhoni magyarság lakta rurális területek esetén is időszerű.

3. Anyag és módszer

A Szent István Egyetem Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézetének munkatársai az 1990-es évektől kezdve, évente rendeznek⁶⁴ falukutató tábort, melyek vidékfejlesztési szempontból egy-egy különleges helyzetben lévő településre irányulnak. A falukutatók alapvető célja egy-egy település gazdasági- társadalmi-, környezeti állapotának felmérése, melyben mindig fontos alcélként szerepel annak feltárása, hogy a gazdálkodás milyen szerepet tölt be a település életében, milyen lehetőségek kapcsolhatók hozzá a település hosszabb távú fejlesztését illetően.

Ennek megközelítése módszertanilag kettős. Első lépésként az adott településre vonatkozó statisztikai adatok, fejlesztési dokumentumok, esetleges korábbi kutatások eredményei kerülnek összegyűjtésre, melyet kiegészít az adott önkormányzat adatszolgáltatása is. Az innen nyert információk a primer kutatás előkészítésére, illetve a szekunder elemzések elkészítésére szolgálnak. A szekunder elemzésen túlmenően a falukutató tábortok során kérdőíves, illetve ehhez kapcsolódó, kiegészítő, strukturált mélyinterjúkra alapozó primer kutatást végzünk⁶⁵.

4. Kutatási eredmények

4.1. Zsobok

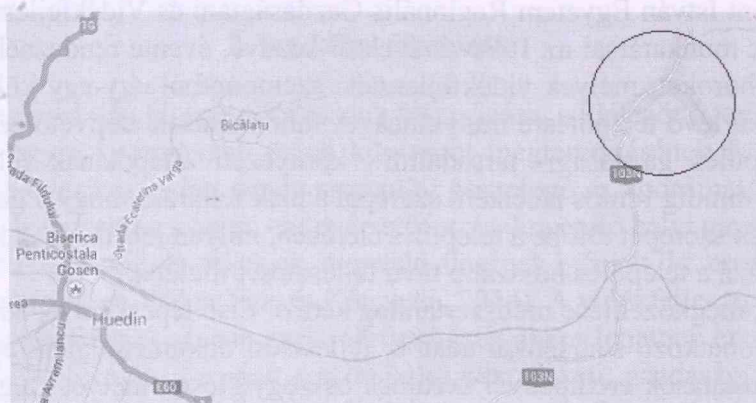
Zsobok (Jebucu) - mely 2013-ban volt falukutatói helyszín - a romániai Szilágy megyében, Bánffyhunad (Huedin) és Sztána között, Bánffyhunadtól 10 km-re található (1. ábra) 250 fős falu, a Kolozsvár- Nagyvárad vasútvonal mentén, a kalotaszegi Alszegeen. A település 100%-ban magyar ajkú, melyben nagy szerepet játszott periférikusnak tekinthető elhelyezkedése. Nyolc másik településsel együtt alkot egy „községet”, Zsoboknak önálló önkormányzata nincs.

⁶⁴ A szervezőkön kívül az itt bemutatásra kerülő székelyföldi táborok résztvevői a SZIE, a gödöllői Török Ignác Gimnázium, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem valamint a Kolozsvári Egyetem oktatói, hallgatói, doktoranduszai voltak.

⁶⁵ Az agrárium szempontjából a lakossági kérdőív mezőgazdaságra, háztáji gazdálkodásra vonatkozó tematikus kérdéseivel a lakosság általános „agrár-kitettségét” próbáljuk feltérképezni, míg az előzetes vizsgálatok, valamint a kérdőíves vizsgálat közben „reflektorfénybe kerülő” jelentősebb mezőgazdasági vállalkozók, őstermelők, gazdálkodók, illetve a település vezetőinek, meghatározó személyeinek véleményét és meglátásait mélyinterjúk során gyűjtjük össze.

1. ábra: Zsobok elhelyezkedése

Fig. 1. Location of Zsobok

Forrás: google maps alapján saját szerkesztés, 2020

A település a második világháborúig egy tipikus, nagybirtokos struktúrába illeszkedő agrárfalu volt, mely az 1940-es évektől kezdve egy tipikus, előregedő, fogyó népességű hanyatló agrártelepülés pályájára lép.

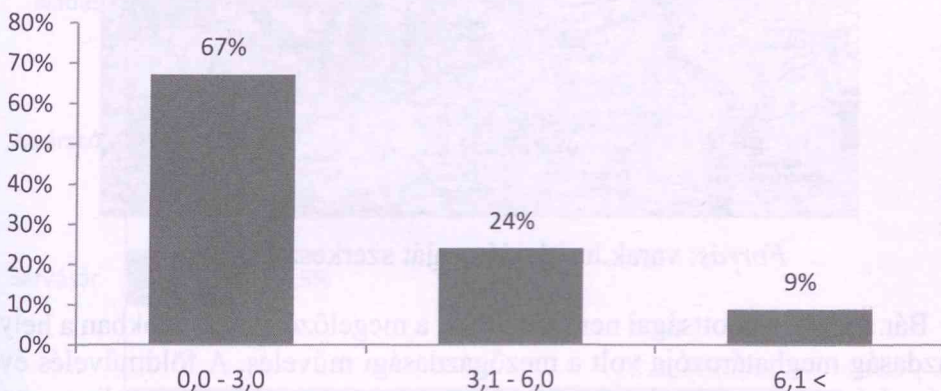
1992-ben „sorsfordítás” következett be a településen, amely az új lelkész-házaspárhoz, és a református egyházon keresztül Németországból érkező támogatáshoz, majd az annak következményeként felépülő „Bethesda Gyermekeotthon és Szórványiskola-központ”-hoz köthető. Az Otthon hatására az óvoda és az általános iskola alsó, majd felső tagozata is újra indult. Az intézménye(ek) működését az 1994 óta az Otthon körül kialakult gazdasági egységek biztosítják. A tehenészethez kapcsolódó tejfeldolgozó, és a kertészet saját ellátásra termel, míg az egyház fennhatóságával működő helyi mezőgazdasági társulás - szintén a helyi ellátás biztosításán túlmenően - már piaci alapon végzi tevékenységét. Ez utóbbihoz malom, pékség, és egy gépkör tartozik. Ezek az egységek tehát biztosítják az Otthon és a falu lakosságának „önellátását”, valamint az Otthonban, az oktatási, a szociális, és a gazdasági egységekben munkahelyeket jelentenek a zsobokiaknak. A gazdasági egységek profitját visszaforgatják az Otthon és a település fenntartásába, fejlesztésébe, illetve térítésmentesen alapvető szolgáltatásokat nyújtanak a helyieknek. A fejlesztésekben a helyi közösség is jelentős részt vállalt, vagy közvetlen, vagy közvetett önkéntes munkával.

A megvalósult fejlesztéseknek köszönhetően Zsobokon közel félszáz helyi lakos dolgozik, és az aktív lakosság csupán 12%-a kényszerül ingázásra. A helyi foglalkoztatás gerincét a Gyermekeotthon és a köré szerveződő munkalehetőségek adják, melyek nagy része a mezőgazdasághoz, feldolgozáshoz köthető.

Zsobokon az egyéni gazdálkodás és háztájítás szerepe jelentősen csökkent a kollektivizálás után, ma leginkább önellátásra termelnek, miközben a háztartások kétharmadának tulajdonában kevesebb, mint 3 hektár terület található (2. ábra). A fennmaradó földterületet, illetve a lakosságtól bérbe vett többi földterületet az egyház irányítása alatt lévő társulás műveli. A legtöbb esetben ez, mint gépkör végzi az egyéni gazdaságok nem bérbe adott termőföldrök közös művelését is.

2. ábra: A megkérdezett zsoboki háztartások megoszlása a földtulajdonuk nagysága szerint (%)

Fig. 2. Share of the asked households in Zsobok according to the owned land size (%)

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2020

A gépkör és a tagok közötti együttműködés, konkrét szervezeti forma nélkül, a szövetkezetek alapelveit és működését hordozza magában, erősen építve az összetartó közösségeket jellemző bizalmi kapcsolatokra. A mezőgazdasági egységek létrehozásakor nem a profitszerzés, hanem a helyi foglalkoztatás-bővítésen, a helyi termék-előállításán, a helyiek saját termékekkel, szolgáltatásokkal való ellátásán keresztül a falu életben tartása volt a cél.

4.2. Körösfő

2017 nyarán az RGVI falukutató táborának az erdélyi Körösfő község (Körösfő, Kalotánadas, Sárvasár, Nyárszó - ld. 1. ábra) adott helyet, mely Kalotaszeg területén található, Bánffyhunad szomszédságában, nem messze a korábban bemutatott Zsoboktól. Lakosainak száma közel 1000 fő.

3. ábra: Körösfő elhelyezkedése

Fig. 3. Location of Körösfő

Forrás: varak.hu alapján saját szerkesztés, 2020

Bár a község adottságai nem ideálisak, a megelőző évszázadokban a helyi gazdaság meghatározója volt a mezőgazdasági művelés. A földművelés évszázadokon keresztül szinte változatlan módon folyt, a közösség teljesen ön-ellátó volt. A növénytermesztés mellett az állattartás is jelentős szerepet töltött be. A mezőgazdasági foglalkoztatásban jelentős változást a varrottasok készítésének, valamint a kézműveskedésnek, fafaragásnak a beindulása okozott a XIX. sz. végén. A rossz adottságoknak, a kemény, de nem kifizetődő földművelésnek köszönhetően sokan fordultak a jóval jövedelmezőbb kézimunkák, valamint az erre alapozó kereskedés irányába, ami kifejezetten magára Körösfőre lett jellemző⁶⁶. Az agrárium szerepe a község többi falvában jóval fokozatosabban, és kisebb mértékben változott meg, ami a jelenlegi viszonyokban is még jól érzékelhető.

Kutatásunk idejére Körösfőn mind a növénytermesztés, mind a házi kertek és a háztáji állattartás is jelentősen visszaszorult (4. ábra), nagyjából 20-25 háznál tartanak még állatokat. A juhászat - mely egyedszámát tekintve

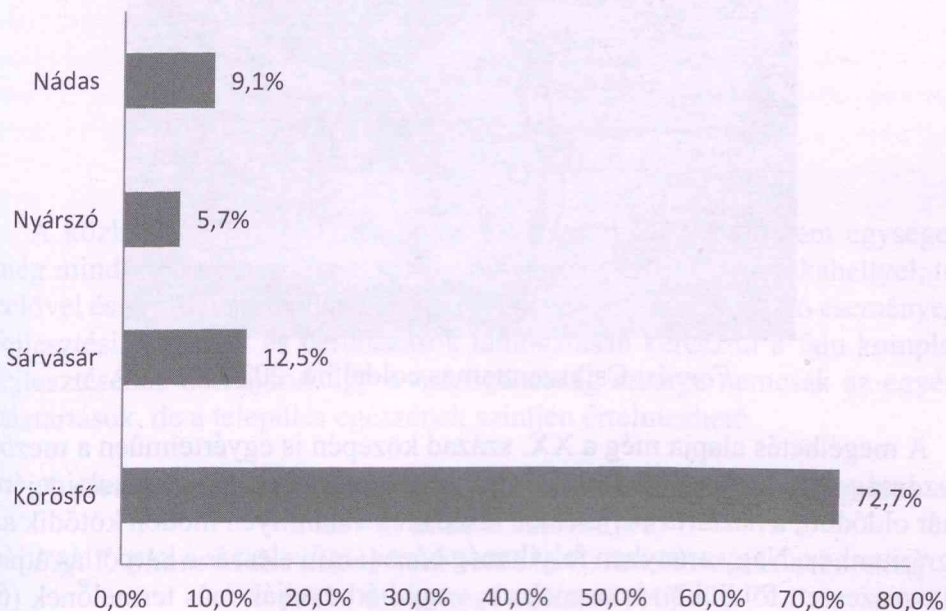
⁶⁶ A Kalotaszeget érintő változások mellett a szocialista szervezetek felbomlása tovább csökkentette az amúgy is megcsappant agrártársadalmát.

ugyan jelentős (kb. 5-6000 állatot nevesítettek, bárányok nélkül) - már csak pár helyi állattartónak jelent elfoglaltságot.

Összességében község fő településén a mezőgazdaság nagymértékben vesztett korábbi jelentőségéből, és nemcsak mint fő megélhetési forrás, de kiegészítő tevékenység is visszaszorult.

4. ábra: A termelést nem folytató háztartások megoszlása a lekérdezett mintában, Körösfő községben (%)

Fig. 4. Share of the non-producing households in the total sample of Körösfő municipality

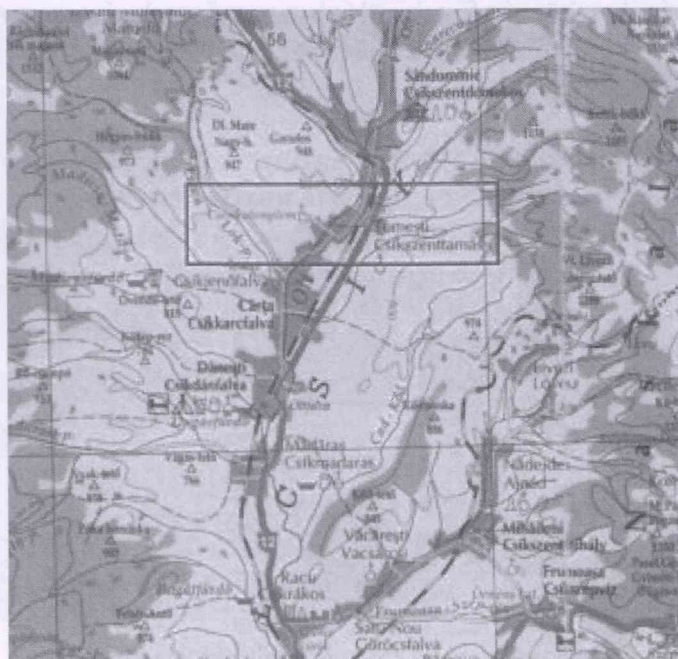
Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2020

4.3. Csíkszenttamás

Csíkszenttamás a 2019-es falukutatás helyszíne volt. A közel 2700 fős település a Felcsíki-medencében, Csíkszeredától nagyjából 24 km-re északra, az Olt mentén elterülő (5. ábra), hagyományos agrártelepülés. Az első világháború idején már a közbirtokosság a falu gazdasági intézménye (Sándor, 2005), mely napjainkban is fontos szerepet tölt be a faluban.

5. ábra: Csíkszenttamás elhelyezkedése

Fig. 5. Location of Csíkszenttamás

Forrás: Csíkszenttamás.eoldal.hu, 2020

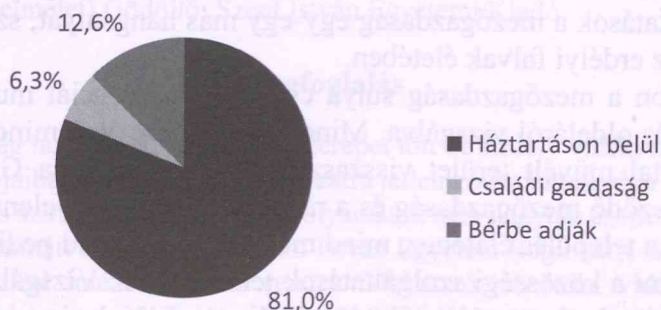
A megélhetés alapja még a XX. század közepén is egyértelműen a mezőgazdaság volt (ld. Sándor, 2005), és bár ez az agrárjelleg a kutatásunk idejére már oldódott, a háztartások jelentős része még valamilyen módon kötődik az agráriumhoz. Nagy arányban folyik még háztáji művelés, és a kárpótlás útján visszaszerzett földjükön is termelnek, vagy bérbe adják más termelőnek (6. ábra), de azt jellemzően el nem adják.

Ez az erős ragaszkodás a földhöz nagyon jellemző Csíkszenttamásra. Ugyanakkor probléma a nagyon elaprózódott és tagolt földtulajdon, melyen a gentlemen's agreement típusú bérbeadások próbálnak valamelyest enyhíteni. A gazdálkodók közül a fiatalabb korosztály megjárta Svájcot vagy Németországot, ott tapasztalatot, tőkét és eszközöket gyűjtve hazatértek, és itthon próbálnak megélni. A technológia így elsősorban használt, elavult géparkot jelent, melynek működtetése ugyanakkor még aktívan élő műszaki hozzáértésről tanúskodik.

Az állattartás is jóval jellemzőbb, mint általában a magyarországi, vagy más erdélyi kutatások esetén: a háztartások egyharmada még tart juhot, lovat illetve sertést (7. ábra).

6. ábra: A megkérdezett csíkszenttamási háztartások megoszlása a művelés módja szerint (%)

Fig. 6. Share of land practice methods in the asked sample of Csíkszenttamás (%)

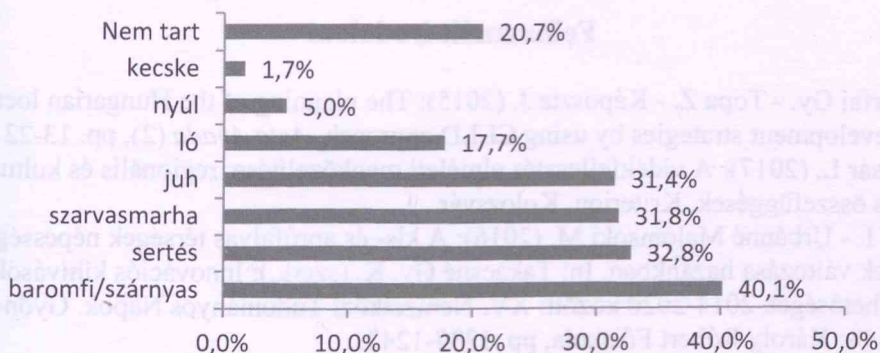

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2020

A közbirtokosság, bár megítélése a válaszadók körében nem egységes, még mindig jelentős szerepet tölt be a közösség életében, munkahellyel, tüzelővel és jövedelemmel látja el a helyi lakosságot. A különböző események, fejlesztési projektek és beruházások támogatásán keresztül a falu komplex fejlesztéséhez hozzájárul. Így a mezőgazdaság szerepe nemcsak az egyéni háztartások, de a település egészének szintjén értelmezhető.

7. ábra: A megkérdezett csíkszenttamási háztartások megoszlása a tartott állatok szerint (%)

Fig. 7. Share of the asked households in Csíkszenttamás according to the main kept animals (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megjelölni.

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2020

5. Következtetések

Bár összességében elmondható, hogy a Romániában élő határon túli magyarság életében az agrárium jóval erősebb funkciót tölt be a lakosság és a települések életében, mint az Anyaországban, összességében az itt bemutatott falukutatások a mezőgazdaság egy-egy más hangsúlyát, szerepét körvonalazzák az erdélyi falvak életében.

Zsobokon a mezőgazdaság súlya csökkenő tendenciát mutat az egyéni gazdálkodás oldaláról vizsgálva. Mind az állatállomány, mind pedig a háztartások által művelt terület visszaszorult. Ugyanakkor a Gyermekeotthon köré szerveződő mezőgazdaság és a ráépülő feldolgozás jelentős mértékben hozzájárul a település életéhez, mind munkahelyek, mind pedig a helyi ellátás, valamint a közösségi szolgáltatások tekintetében. Vizsgálataink alapján a szociális gazdaság egy jól működő példája tárul elénk, és meglátásunk szerint a közösségi gazdálkodásként felfogható agrártevékenységben további fejlesztési potenciál van.

A mezőgazdaságnak a helyi stratégiában betölthető szerepét illetően Körösfőn csak az agrárium pontszerű szerepét lehet megemlíteni. Ez azt jelenti, hogy ezen a településen csak néhány háztartás, család számára jelenthet fővagy akár mellékállásban hosszú távú stratégiát, megélhetést, és ez is gyakorlatilag az állattenyésztést takarja. A település kézműves-, és a község többi településének agrár-hagyományainak a turisztikával történő összekapcsolása viszont jelenthet fejlesztési lehetőséget.

Csíkszenttamáson lehetett legjobban érzékelni, hogy a föld még mindig érték, a mezőgazdálkodás - amennyiben megélhetést tud nyújtani - még mindig vonzó a fiataloknak, és alapvetően a helyi identitás alapját is képezi. Erre alapozva határozott esély van a település versenyképes fejlődését elősegíteni.

Felhasznált irodalom

- Áldorfai Gy. - Topa Z. - Káposzta J. (2015): The planning of the Hungarian local development strategies by using CLLD approach. *Acta Avada* (2), pp. 13-22
- Kulcsár L. (2017): A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések. *Kriterion*, Kolozsvár
- Oláh I. - Urbánné Malomsoki M. (2016): A kis- és aprófalvas térségek népességének változása hazánkban. In: Takácsné Gy. K. (szerk.): Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között: XV. Nemzetközi Tudományos Napok. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, pp. 1237-1243.
- Ritter, K. - Virág, Á. (2015): Hungaricums - the role of endogenous resources in rural development through the example of Tokaj wine region. In: Jedynak, W. -

Kinal, J. (Ed.): Selected aspects of socio-economical changes in a post-modern society. Rzeszów: University of Rzeszów. pp. 7-16.

Sándor Sz. (2005): Csíkszenttamás. A csonkatorony hagyatéka. Gyergyószentmiklós: F&F International Kft. Kiadó és nyomda

Tóth T. - Káposzta J. (szerk.) (2014): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben (elmélet) Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó

Összefoglalás

A mezőgazdaság hosszú idő óta fontos szerepet tölt be Erdély vidéki magyarságának mindennapjaiban. Ugyanakkor az ágazatra jellemző átalakulás és a nemzetközi valamint lokális szinten is értelmezhető folyamatok nem hagyták érintetlenül az agrárium által dominált térségeket. A Szent István Egyetem Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézete évente rendez falukutató tábortokat vidékfejlesztési szempontból érdekes településeken. A rendszeres falukutatásoknak több esetben is erdélyi, illetve székelyföldi települések adtak színteret. A települések gazdasági-, társadalmi helyzetének feltárásán belül az agrárium vizsgálata minden esetben kiemelt hangsúlyt kapott. A cikk azokra a kutatási eredményekre fókuszál, melyek - szorosan összefonódva a szociális gazdaság, a helyi foglalkoztatás és a helyi identitás, a turizmus stb. kérdéskörével - a mezőgazdaság jelenlegi, és jövőbeni fejlesztésekben játszott térségi szerepet mutatják be.

Kulcsszavak: helyi gazdaságfejlesztés, mezőgazdaság, vidékfejlesztés